

USÛLU'T-TEFSÎR¹

Muhammed Nurullah Seyda el-Cezerî²

Çeviren: Yrd. Doç. Dr. Mehmet Nurullah AKTAŞ

Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı

Ey zeki ve hidayet yolunun yolcusu! Allah seni muvaffak kılsın. Bizi ve sizi hidayetine erdirsin.

Şunu bil ki "Kur'ân, tilâveti ile ibâdet olunan tek sâresiyle dahi mu'cize olan ve Efendimiz Muhammed (s.a.s.)'e nâzil olan Kelâm'dır." Rabbânî hadisler³ Kur'ân'dan sayılmaz. Kur'ân'daki sûreler, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) tevkîfî ile belli bir isimle isimlendirilmişlerdir. En az olanı üç âyettir. Âyet ise, son kısmi bir fâsîla ile belli olan Kur'ân kelimelerinden bir kısımındır.

(İmdi) fazileti üstün olan âyet (fâdîl), âyetü'l-kursî gibi içerisinde Allah'ın tanıtıldığı Allah kelâmıdır. Fazileti olanı (mefdûl) ise Tebbet sâresi gibi Allah'ın başkası hakkındaki kelâmıdır. Bu husus, âyet ve sûreler arasındaki üstünlüğün cevâzi durumunda geçerlidir. Bu da içerdeği nasslar sebebiyle⁴ âlimlerin çogunluğunun üzerinde durduğu isabetli görüstür.

Arapça dışında Kur'ân okumak haramdır. Çünkü kastedilen i'câz, yok olur, ortadan kalkar. Re'y ile yapılan tefsir de haramdır.⁵ Lâkin kaidelere ve ulûmu'l-Kur'ân'a vâkif olan birisinin te'vîle gitmesinde herhangi bir beis yoktur.⁶

TEFSÎR USÛLU MEVZULARI

A. Zaman ve Mekân İle İlgili Mevzular

İster Mekke'de ister Medine'de veya başka yerde nâzil olan âyet ve sûreleri on iki kısımda ele almak mümkündür:

Birinci ve İkinci Kısım, Mekkî ve Medenî sûre ve âyetlerdir:

¹ "Usûlu't-Tefsîr" risâlesi, "Cem'u'l-cevâmi" adlı eserde yer alan üç usûl (Usûlu'l-Fikh, Usûlu't-Tefsîr ve Usûlu'l-Hadîs) çalışmasından birisidir. Bu eser, *Hulâsatü't-telhîs* adlı çalışmaya birlikte "Sahîfetul-îrşâdi's-sâlise fi'l-usûli's-selâse" adıyla, 1389/1969'da Kamişli'da bulunan Râfideyn Matbaasında basılmış ve 78 sahifeden oluşmaktadır. "Usûlu't-Tefsîr" risâlesi, "Sahîfetul-îrşâdi's-sâlise fi'l-usûli's-selâse" adlı eserin 17-32 arası sayfalarından oluşmaktadır.

² 1949'da Cizre'de dünyaya gelen Muhammed Nurullah Seyda el-Cezerî, "Şeyh Seyda" olarak tanınan Nakşibendî tarikatına mensup Muhammed Said Seyda'nın oğludur. Başta tasavvuf olmak üzere farklı alanlarda 14 eser yazan Seyda, 1985 yılında vefat etmiştir.

³ أنا عَذَنْ عَدَنْ عَدَنْ بِي "Ben kulumun zannının yanındayım" hadisi gibi.

⁴ Buhârî hadisi gibi: Kur'ân'daki en büyük sûre, Fâtihâ sûresidir. Müslim hadisi ise şöyledir: Kur'ân'daki en büyük âyet, âyetü'l-kursîdir.

⁵ Hz. Peygamber (s.a.s.) bu konuda şöyledir: "Kim Kur'ân hakkında aklı ile görüş beyan ederse ateşten yerini hazırlasın."

⁶ Allâme el-Kastalânî, Buhârî üzerine yazdığı şerhîn birinci cildinde geçen "Kitâbetu'l-ilm" babında İbn Selâm'dan gelen hadisi ele alırken şöyledir: "Bundan usûl's-şerîata muvafık olduğu sürece Kur'ân'ı kavrayışı ile bilen birisinin ictihatta bulunmasının caiz olduğu hususu anlaşılmaktadır." (Îrşâdu's-sârî li şerhi sahîhi'l-Buhârî).

En sağlam görüş (esah), hicretten önce nâzil olanlar Mekkî; sonrasında nâzil olanlar Medenî'dir. Bu durum, ister Mekke'de ister Medine'de veya bunların dışındaki seferlerde nâzil olsun aynıdır.

Medenî sûreler şunlardır:

- a. Bakara'dan Mâide'ye kadar olan sûreler.
- b. Enfâl, Berâe, Ra'd, Hacc, Nûr, Ahzâb, Muhammed (Kîtâl), Fetih, Hucurât, Hadîd ve Tahrîm dâhil olmak üzere bunların arasındaki sûreler.
- c. Kiyâme, Kadr, Zelzele, Nasr, Muavvizetân.

Mekkî sûreler ise, bunların dışında kalan sûrelerdir.

Üçüncü ve dördüncü Kısım, Hadarî ve Seferî nâzil olan âyetlerdir:

Mukim halinde nâzil olan (hadarî) âyetler, çok sayıda olduğu için misâl vermeye gerek yoktur.

Yolculuk halinde nâzil olanlar (seferî) ise şunlardır:

- a. Hudeybiye hakkında nâzil olan Fetih sûresi.⁷
- b. Mâide sûresindeki teyemmüm âyeti.⁸
- c. Vedâ haccında Minâ'da nâzil olan âyeti.⁹
- d. Mekke Fethinde nâzil olan ve sûrenin sonuna kadar olan *آمن الرسول* âyeti.¹⁰
- e. Bedir'de nâzil olan "يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ"¹¹
- f. Vedâ haccında Arafat'ta nâzil olan *الْيَوْمَ الْكَوْلُثُ لَكُمْ بِيَمِنِكُمْ* âyeti.¹²
- g. Vedâ haccında Arâfât'ta nâzil olan *وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عَوْقَبْتُمْ بِهِ* âyetinden¹³ sûrenin sonuna kadarki kısım.

Beş ve altıncı Kısım, Nehârî ve Leyâlî nâzil olan âyetlerdir:

Gündüz vaktinde nâzil olanlar (nehârî) ile ilgili örnekler çoktur.

Gece vaktinde nâzil olanlar (leyâlî) ise şunlardır:

- a. Fetih sûresi'nin başından *صَرَاطًا مُسْقِيَمًا* âyetine kadar olan kısım.
- b. Kible âyeti,¹⁵
- c. *بِإِيَّاهَا النَّبِيُّ فَلَنْ لَأُرْوَاجَكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَاءُ الْمُؤْمِنِينَ* âyeti,¹⁶

⁷ Buhârî, Ömer'den gelen bir hadisi şöyle rivâyet eder: O, Hz. Peygamber (s.a.s.) ile birlikte yürüken söylediği şu hadisi hatırladı. Hadiste şu da geçiyordu. Allah Resûlü (s.a.s.) şöyle buyurdu: Bana bu gece öyle bir sûre nâzil oldu ki bu, güneşin üzerine doğduğu her şeyden daha sevimlidir. Ardından şöyle buyurdu: *إِنَّا نَنْهَاكُمْ فَتَحْكَمُ مُبِينًا*.

⁸ "Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalktığımız zaman yüzlerinizi, dirseklerinize kadar ellerinizi yıkayın; başlarınızı meshedip, topuklara kadar ayaklarınızı da (yıkayın). Eğer cünüp oldunuz ise, boy abdesti alın. Hasta, yahut yolculuk halinde bulunursanız, yahut biriniz tuvaletten gelirse, yahut da kadımlara dokunmuşsanız (cinsî birleşme yapmışsanız) ve bu hallerde su bulamamışsanız temiz toprakla teyemmüm edin de yüzünüzü ve (dirseklerde kadar) ellerinizi onunla meshedin." (Mâide 5/6).

⁹ "Allah'a döndürüleceğiniz, sonra da herkese hak ettiğinizin eksiksiz verileceği ve kimsenin haksızlığa uğratılmayacağı bir günden sakının." (Bakara 2/281).

¹⁰ Bakara 2/285-286.

¹¹ "Sana savaş ganimetlerini soruyorlar." (Enfâl 8/1).

¹² "Şu iki grup, Rableri hakkında çekisen iki hasımdır: İmdi, inkâr edenler için ateşten bir elbise biçilmiştir. Onların başlarının üstünden kınar su dökülecektir!" (Hacc 22/19).

¹³ "Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı begendim." (Mâide 5/3).

¹⁴ "Eğer ceza verecekseniz, size yapılan işkencenin misliyle ceza verin. Ama sabrederseniz, elbette o, sabredenler için daha hayırlıdır." (Nahl 16/126).

¹⁵ "(Ey Muhammed!) Biz senin yüzünün göze doğru çevrilmekte olduğunu (yücelerden haber beklediğini) görüyoruz. İşte şimdi, seni memnun olacağın bir kibleye döndürüyoruz. Artık yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir." (Bakara 2/144).

¹⁶ "Ey Peygamber! Hanımlarına, kızlarına ve müminlerin kadınlarına (bir ihtiyaç için dışarı çıktıkları zaman) dış örtülerini üstlerine almalarını söyle." (Ahzâb 33/59).

d. **وَعَلَى اللَّهِ الَّذِينَ خَلَوْا** ¹⁷ âyeti.

Yedinci ve Sekizinci Kısım, Sayîî ve Şitâî nâzil olan âyetlerdir:

Yaz mevsiminde nâzil olan (sayîî) âyete, Kelâle âyeti¹⁸ olarak bilinen **يَسْتَقْبِلُنَّكُمْ قُلِ اللَّهُ يُقْبِلُكُمْ فِي يَوْمٍ لَا يُنَبَّهُونَ** âyeti misâl olarak zikredilebilir.

Kış mevsiminde nâzil olan (şitâî) âyetlere de Nûr sâresinde Hz. Âiše vâlidemizin beraati ile ilgili on âyet¹⁹ örnek verilebilir.

Dokuzuncu Kısım, Firâşî nâzil olan âyetlerdir:

Yataktâ iken nâzil olanlara (firâşî), Hz. Peygamber'in Ümmü Seleme'nin evinde yururken nâzil olan **وَعَلَى اللَّهِ الَّذِينَ خَلَوْا** âyetini misâl olarak verilebilir.

Onuncu Kısım, Sebeb-i Nûzûldur:

Sebeb-i Nûzûl konusunda sahâbeden rivâyet edilenlerin hükmü mevkuf hadis²⁰ değil, merfû hadisin²¹ hükmü gibidir. Çünkü içtihada mahal olmayan konularda sahabe kavli, merfû hadis hükmündedir. Buna göre şayet senedi yoksa bu rivâyet, munkati²² hükmünde olup dikkate alınmaz.

Tâbiînden rivâyet edilmişse bu rivâyet, mürsel²³ hükmünde olup bunun bir kısmı sahî olabilir. İfk kissası, sa'y, hicâb âyeti, makam (-î İbrâhîm) arkasında kılınacak namaz ile ilgili âyet ve **عَلَى رَبِّهِ انْ طَلَقْنَ** âyeti gibi.

Buhârî'nin Enes'ten rivâyet ettiğine göre Hz. Ömer şöyle demiştir: Üç konuda Rabbime muvafakat ettim. Ben, "Ey Allah'ın Resûlü! İbrâhîm'in mekâmını namazgâh edinseydik." dedim, **وَأَخْدُوا مِنْ مَقْلِمِ إِبْرَاهِيمَ مُصْلَّى** âyeti²⁴ nâzil oldu. Ben, "Ey Allah'ın Resûlü! Eşlerinin yanına iyi olanlar da kötü olanlar da girmektedir. Onlara örtünmeyi emretseydin." dedim, hicâb âyeti²⁵ nâzil oldu. Bir gün eşleri Allah Resûlü'nün (s.a.s.) başında toplanmıştı. Ben, onlara, "Eğer o sizi boşarsa Rabbi O'na, sizden daha iyi eşler verir." dedim. **عَلَى رَبِّهِ انْ طَلَقْنَ أَنْ يُبَدِّلَهُ أَرْوَاحًا خَيْرًا مِنْكُنَ**. âyeti²⁶ nâzil oldu.

Onbirinci ve Onikinci Kısım, ilk ve son nâzil olan âyetlerdir:

Kur'ân'dan ilk nâzil olan âyet, **إِنْ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ** âyetidir.²⁷ Sonra en sağlam görüşe (esah) göre nâzil olanı "Muddessir"dir.

¹⁷ "Ve (seferden) geri bırakılan üç kişinin de (tevbelerini kabul etti). Yeryüzü, genişliğine rağmen onlara dar gelmiş, vicdanları kendilerini sıklıkça sıklamıştı. Nihayet Allah'tan (O'nun azabından) yine Allah'a siyâh makamdan başka çare olmadığı anlaşılmışlardı. Sonra (eski hallerine) dönmeleri için Allah onlara tevbesini kabul etti. Çünkü Allah tevbeyi çok kabul eden, pek esirgeyendir." (Tevbe 9/118).

¹⁸ "Senden fetva isterler. De ki: «Allah, babası ve çocuğu olmayan kimsenin mirasılarındaki hükmü söyle açıklıyor: Eğer çocuğu olmayan bir kimse ölüür de onun bir kız kardeşi bulunursa, biraktığım yarısı bunundur. Kız kardeş ölüp çocuğu olmazsa erkek kardeş de ona vâris olur. Kız kardeşler iki tane olursa (erkek kardeşlerinin) biraktığının üçte ikisi onlardır. Eğer erkekli kadınlı daha fazla kardeş mevcut ise erkeğin hakkı, iki kadın payı kadardır. Şaşırmanınız için Allah size açıklama yapıyor. Allah her şeyi bilmektedir.» (Nisâ 4/176).

¹⁹ Nûr 24/11-20.

²⁰ Mevkûf: Sahâbîlerden rivâyet edilen sözler ve fiilerdir. (Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1992, s. 225).

²¹ Merfû: Hz. Peygamber'e (s.a.s.) nispet edilen söz, fiil ve takrirlerle sıfatlara denir. (Uğur, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 217).

²² Munkati': İsnasında ittisal bulunmayan hadislere denir. (Uğur, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 270).

²³ Mürsel: Sahabîden hadîs rivâyet etmiş bulunan tabiînin isnadında sahabîyi atlayıp doğrudan doğruya Hz. Peygamber'den (s.a.s.) rivâyet ettiği hadislere denir. (Uğur, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 302).

²⁴ "Siz de İbrâhîm'in makamından bir namaz yeri edinin (orada namaz kılın)." (Bakara 2/125).

²⁵ "Ey Peygamber! Hanımlarına, kızlarına ve müminlerin kadınlarına (bir ihtiyaç için dışarı çıktıkları zaman) dış örtülerini üstlerine almalarını söyle." (Ahzâb 33/59).

²⁶ "Eğer o sizi boşarsa Rabbi ona, sizden daha iyi, kendini Allah'a veren, inanan, sebatla itaat eden, tevbe eden, ibadet eden, oruç tutan, dul ve bâkire eşler verebilir." (Tâhirîm 66/5).

²⁷ "Seni yaratınan Rabbinin adı ile oku" ('Alâk 96/1).

Medine'de ilk nâzil olanı Mutaffifîn, sonra Bakara sûresidir.

En son nâzil olanı ile ilgili olarak değişik görüşler vardır.

B. Sened İle İlgili Mevzular

Senedle ilgili konular, altı başlık altında ele alınacaktır:

Birincisi, mütevâtir:

Mütevâtir: Kendileri gibi yalan üzere birleşmeleri mümkün olmayan bir cemaatin naklettiğidir. Bu da Nâfi', İbn Kesîr, Ebû 'Amr, İbn 'Âmir, 'Âsim, Hamza ve Kisâ'îye nispet edilen kîraat-i seb'a dir.

İkincisi, âhâd:

Âhâd: Tevâtür seviyesine ulaşmamış lâkin senedi sahîh olanıdır. Ebu Ca'fer, Ya'kûb ve Halef'e ait üç kîraat gibi. Bunlarla birlikte on (kîraat) tamamlandı.

Üçüncüsü, şâzz:

Şâzz: Garip olması veya senedinin zayıf olması sebebiyle tâbiîn kîraatından meşhur olmayanlardır.

Bunlardan sadece birinci ile kîraat vaciptir.

İbn Mes'ûd'un وَلَهُ اخْ وَاحْتَ مِنْ اَمْ kîraatinde olduğu gibi ahkâm meselelerinde tefsîr olarak değerlendirilecekse bununla amel edilir. Aksi takdirde iki farklı görüş ortaya çıkar. Şayet merfu' haber bununla çelişirse, bu durumda merfu' haber, kuvvetli olduğu için tercih edilir.

Kîraatlerin şartları:

- Muttasil senedle sahîh olmalı.
- Ricâli sîkâ (adalet ve zabt sıfatlarını taşıma), zabt (işittiği hadisleri olduğu gibi başkalarına rivayet edebilme) ve şöhret sahibi olmalarıdır.
- Bir vecih²⁸ ile de olsa Arapça lafzına muvafık olmasıdır. وَارْجَلَمْ lafzının cer ile kîraati gibi.
- İmâm Osmân (Allah ondan da bizden de râzî olsun) Mushâfi hattına muvafık olması gereklidir.

Dördüncüsü, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) kîraatları:

Abdullah el-Hâkim en-Nisâbûrî, el-Müstedrek'inde bunu zikretmiş ve birkaç kîraat tarikiyâla rivâyet etmiştir.

A'meş, Ebû Hureyre'den rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.s.), مَلِكُ النَّاسِ âyetini²⁹ elifsız olarak okumuştur.

Ebû İshâk es-Sebî'î, Sa'îd b. Cubeyr'den o da İbn 'Abbâs'tan rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.s.), كُلُّ امَّهٍ مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سُقْنَيْهِ صَالِحٌ âyetini³⁰ şeklinde okurdu.

Hakem b. Abdulmelik, Katâde'den o da Hasan' dan o da İmrân b. Husayn'den rivâyet ettiğine göre Allah Resûlü (s.a.s.) وَتَرَى النَّاسَ سُكَارَى وَمَا هُمْ بِسُكَارَى şeklinde okurdu.³¹

Beşinci ve Altıncısı, Meşhur Huffâz ve Râviler:

Bunlar, Kur'ân'ı ezberleyen meşhur hâfız ve râvilerdir. Sahabeden Kur'ân'ı en çok okuyanlar: Osmân b. Affân, Alî b. Ebû Tâlib, Ubeyy b. Ka'b, Zeyd b. Sâbit, Abdullah b. Mes'ûd, Ebû'd-Derdâ, Mu'âz b. Cebel, Ebû Zeyd el-Ensârî dir. (Allah Teâlâ onlardan râzî olsun, bizden de.) Sonra bunlardan da Ebû Hureyre, İbn Abbâs, Abdullah b. Sâib almış, bunlar da Übeyy'den almışlardır. Tâbiûndan meşhur olanları Ebû Ca'fer Yezîd b. Ka'kâ', Abdurrahmân b. Hurmuz,

²⁸ Vecih: On mütevâtir kîraat imamının her birisinin okuyuşunu ifade eden bir kavramdır. (Demirci, Muhsin, *Tefsîr Terimleri Sözlüğü*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayımları, 2. Baskı, İstanbul 2011, s. 318).

²⁹ "İnsanların melikine (sığınırım.)" (Nâs 114/2).

³⁰ "(Çünkü) onların arkasında, her (sağlam) gemiyi gasbetmekte olan bir kral vardı." (Kehf 19/79).

³¹ Ayet: وَتَرَى النَّاسَ سُكَارَى وَمَا هُمْ بِسُكَارَى "İnsanları da sarhoş bir halde görürsün. Oysa onlar sarhoş degillerdir." şeklindedir. (Hac 22/2).

Mucâhid b. Cebr, Sa'îd b. Cubeyr, İbn Abbâs'ın mevlâsı İkrime, 'Atâ b. Yesâr, İbn Ebî Rebâh, Hasan b. Ebî'l-Hasan el-Basrî, 'Alkame b. Kays, Esved, Rezîn b. Hubeyş, 'Abîrete -'ayn harfinin fethesiyle- el-Muselmânî ve Mesrûk'tur. Yedi kişi de bunlardan almıştır: Nâfi', Ebû Ca'fer'den; İbn Kesîr, Abdullah b. Sâib'ten; Ebû 'Amr, Ebû Ca'fer'den; Mucâhid ve İbn 'Âmir, Zîr (b. Hubeyş)'den; Hamza, 'Âsim'dan; Kisâî, Hamza'dan almıştır.

C. Okuma (Edâ) İle İlgili Mevzular

Okuma (Edâ) ile ilgili konular, altı kısımdır:

Birinci ve ikinci Kısım, Vakıf ve İbtidâ:

Harekesi sükûn olan (kelime) üzerinde vakfedilir. Asıl olan da budur. Aslı kesre ve dammede ismâm arttırılır.

İsmâm, ses vermeksizin harekeye işaret etmektir. Yani harekeyi talaffuz ederken her iki dudağını o lafız süretyüzeret tutmaktadır.

Benzer şekilde revm de arttırılır. Revm, harekenin bir kısmını söylemektedir.

Hâ-i mersûme üzerinde, **و** olarak vakfetmede ihtilaf edilmiştir. Kisâî, ed-Devrî'nin rivâyetinde gelen **و** lafzındaki **و** üzerinde vakfetmiştir. Ebû Amr, buradaki **ك** üzerinde vakfetmiştir. misâlindeki³² **ل** üzerinde de resme ittiba babından vakfetmişlerdir. Kisâî'den gelen bir rivâyette ise **ما** üzerinde vakfedilmiştir.

Üçüncü Kısım, İmâle:

İmâle, "elif'i "ye" harfine, fethayı da kesre harekesine doğru meylettirmektir. Hamza ve Kisâî, **فَلَوْا حَرْثَمْ اُنِي شَاتِمْ** gibi son harfi "yâ" olan isim (yâî) ile son harfi yâ olan (yâî) fiili imâle ile okunuslardır.

Yine بلى gibi ister “vâvî” olsun ister meçhul fiil olsun “yâ” ile yazılmış olanı imâle ile okumuşlardır. Lâkin ما زکی منکم من احد ve على لدی حتى lafızları ise, imâle ile okunmaz.

Dördüncü Kısım, Medd:

Muttasil: Harf-i medd ile hemze aynı kelimedeki bulunursa medd-i muttasıl olur.

Munfasil: Ayrı ayrı kelimelerde bulunursa medd-i munfasil olur.

Medd-i muttasılı ve munfasılı en çok uzatan kurrâlar, Verş ve Hamza'dır. Her ikisini yaklaşık üç elif uzatırlar. Sonra Âsim bunları, iki büyük elif uzatır. İbn 'Âmir ve Kisâî iki elif uzatır. Ebû Amr, bir büyük elif uzatır. Muttasıl olanın medd harfi ile uzatılmasında ihtilaf yoktur. Medd-i munfasılda ise ihtilaf vardır. Söyle ki, Kâlûn, Bezzî ve İbn Kesîr, medd harfini kasrederler. Onlar âyetin vasıl halinde olmadığı medden fazla uzatmazken diğerleri bunu uzatırlar.

Besinci Kısım. Hemze'nin Tahfifi:

Hemze'nin tahrifi dört şekilde gerçekleştirir:

- a. Harekeyi daha evvel gelen sâkin harfe naklettikten sonra sâkin kalan harfi sâkit etmektir. **فَافح** gibi.
- b. Bir önceki harfin harekesini, cinsinden gelen med ile tebdil etmektir.
- c. Hareke ile harekenin harfi arasında teshil etmektir. **ابناء** lafzında olduğu gibi.
- d. Harekeleri aynı olup ikisi de ayrı kelimelerde olursa nakletmeksizin sâkit olur. **جاء** **احفع** gibi.

Altıncı Bölüm: İdğâm ve Çeşitleri:

İdğâm, ister tek kelimedede ister iki kelimedede olsun, bir harfi kendisi ile aynı olan (misleyn) ya da kendisine yakın olan (mutekaribeyn) harfe katmaktadır. Ebû 'Amr, ما مناسككم سلوككم ve kelimeleri haric, bir kelimedede birbirinin aynı olan iki harfi idğâm etmemistir.

³² "Onlar (bir de) şöyle dediler: Bu ne biçim peygamber; (bizler gibi) yemek yiyor, çarşılarda dolaşıyor! Ona bir melek indirilmeli, kendisiniyle birlikte o da uwarıcı olmalıdır!" (Furkan 25/7).

Ancak iki ayrı kelimedede gelirlerse, لا يحزنك كفرهörneği hariç Kur'ân'ın tümünde idgam yapılmıştır. Benzer şekilde aynı olan harflerden ilki şeddeli, tenvinli veya tâ-i muhataba veya tâ-i mütekellim ise yine idgam gerçekleşmez.

D. Lafızlar İle İlgili Mevzular

Lafızlar ile ilgili mevzuları, yedi başlıkta ele almak mümkündür:

Birinci Kısım, Garîb:

Garîb, lügat açısından araştırmayı gerektiren lafızdır.

İkinci Kısım, Muarreb:

Muarreb (râ'nın şeddesi ile): Habeşçe'de المشكاة lafzinin için kullanılması; Farsça'da العدل القدس lafzinin lafzinin ; الطين المشوي السجل ; الرحيم الاواه ; الضعف الكفل için kullanılması gibi. Bunlar yaklaşık altmış lafizden oluşmaktadır. Cumhûr ise bu görüşü reddetmiş ve bu lafızların Arapça olduğunu, Kur'ân'da Arapça lafzi dışında başka bir lafzin olduğu iddiasından sakindirmak için Arapça'nın, başka dillere muvafak ettiğini söylemişlerdir. Zira Yüce Allah, "Arapça Kur'ân"³³ şeklinde beyan etmiştir.

Üçüncü Kısım, Mecâz ve Kısımları:

Mecâzin kısımları şunlardır:

- Kısaltma (ihtisâr) ve kelimelerin cümleden düşmesi (hazif): آنَا أَنْتَكُمْ بِتَأْوِيلِهِ فَلَرَسِلُونَ يُوْسُفَ³⁴ gibi. Yani bu âyet, O'nu gönderdiler. O da (cezaevine) geldi ve "Ey Yûsuf! dedi." Manasına gelir.
- Haberin terk edilmesi: فَصَبَرْ جَمِيلٌ³⁵ gibi.
- Müfredin tesniye ve cemi; ikisinin de müfredin yerine kullanılması: وَاللَّهُ وَرَسُولُهُ أَحَقُّ أَنْ يَرْضُوهَا³⁶ gibi. Yani بِرْضُوهَا يُرْضُوهُ.
- الاناسي gibi.³⁷ Yani اَنَّ الْأَنْسَانَ لَهُ حُسْنٌ.
- الق. gibi.³⁸ Yani الْقِيَّا فِي جَهَنَّمَ.
- كره بعد كره ارجع البصر³⁹ gibi. Yani ارْجَعَ الْبَصَرَ كَرَهَيْنِ.
- ارجعني ربي ارجعون⁴⁰ gibi. Yani ارْجَعْنِي رَبِّي ارْجَعُونَ.
- Akıllılar için kullanılan bir lafzin akılsızlar için kullanılması: رَأَيْتُمْ لِي سَاجِدِينَ⁴¹ âyeti gibi.⁴²
- Bunun aksi olan akılsızlar için kullanılan bir lafzin akıllılar için kullanılması: وَلَهُ يَسْنَدُ⁴³ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ⁴⁴ âyeti gibi.
- İltifât sanatının kullanılması: İltifât, mütekellim, muhâtab ve gâib zamirlerinden herhangi birisinden diğerine geçiş yapmak demektir: مَالِكَ يَوْمَ الدِّينِ اِلَّا كَنْعَدُ⁴⁵ âyetleri gibi.⁴⁶

³³ Cevaben şöyle demek mümkündür: Arapçanın mutlak anlamda ifade edilmesi, genelleme babından olduğu içindir. Çünkü Arapça dışındakilerin ondaki varlığı azdır.

³⁴ "(Zindandaki) iki kişiden kurtulmuş olan, uzun bir zaman sonra (Yusuf'u) hatırlayarak dedi ki: Ben size onun yorumunu haber veririm, beni hemen (zindana) gönderin. (Yusuf'un yanına gelerek dedi ki:) Ey Yûsuf!..." (Yûsuf, 12/45-46).

³⁵ "(Babalari) dedi ki: «Hayır, nefisleriniz siz (bölge) bir işe sürüklendi. (Bana düşen) artık, güzel bir sabırdır. Umulur ki, Allah onları hepini bana getirir. Çünkü O çok iyi bilendir, hikmet sahibidir.»" (Yûsuf, 12/83).

³⁶ "Eğer mümin iseler Allah ve Resûlünü razı etmeleri daha doğrudur." (Tevbe 9/62).

³⁷ Kanaatimize metindeki بِرْضُوهَا ifadesinin şeklinde olması, "tesniye ve cemi yerine müfredin kullanılması" esasına daha uygun düşmektedir. Ayrıntılı bilgi, değerlendirme kısmında verilecektir.

³⁸ "Asra yemin ederim ki insan gerçekten ziyan içindedir. Bundan ancak iman edip iyi ameller işleyenler, birbirlerine hakkı tâsiye edenler ve sabrı tâsiye edenler müstesnadır." (Asr 103/2).

³⁹ "Azgın şüphecisi cehenneme atın!" (Kâf 50/24).

⁴⁰ "Sonra gözünü, tekrar tekrar çevir bak." (Mâlik 67/4).

⁴¹ "Rabbim! der, beni geri gönder." (Mû'minûn 23/99).

⁴² "Bir zamanlar Yusuf, babasına (Ya'kub'a) demişti ki: Babacığım! Ben (rüyamda) on bir yıldızla güneşi ve ayı gördüm; onları bana secede ederlerken gördüm." (Yûsuf 12/4).

⁴³ "Göklerde bulunanlar, yerdeki canlılar ve bütün melekler, büyülüklük taslamadan Allah'a secede ederler." (Nâhl 16/49).

Yine Yüce Allah'ın “أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ”⁵⁹ kelâmi da böyledir. Yani insanların sahip olduğu ve olmadığı güzel hasletleri kendisinde toplayan Allah Resûlü'ne (s.a.s.) hased ediyorlardı.

Yukarıda geçen ikinci (وَأَوْلَاثُ الْأَحْمَالِ أَجْلُهُنَّ أَنْ يَصْنَعُنَ حَمْلُهُنَّ) ve sonrasında gelen (أَمْ وَالَّيِّ يَبْيَسْنَ) âyetler için şu söylenebilir:

Birincisi vaz' edildiği yerde kullanılan bir hakikattir. Sonrası ise, bir kısmı tâhsis edilenle tâhsis edildi. Bu durumda ikincisi, mecazdır. Çünkü vaz' edildiği bir kısım yerlerde ilk bakışta kullanılmıştır. İkincisinin karinesi aklî, birincisinin karinesi ise lafzîdir.

Dördüncü Kısım, Kitab'ın Sünnetle Tahsîsi:

Kitab'ın sünnetle tâhsisi caizdir. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurur: **وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ لِتُبَيَّنَ لِلنَّاسِ مَا نَزَّلْنَا إِلَيْكَ وَحْرَمَ الرَّبِيُّا**⁶⁰ Mütevatir olsun âhâd olsun çokça vâki olan bir husustur. Sahîhayn hadisinde sabit olan 'arâyâ⁶² ile tâhsisi gibi.

Yine **حُرْمَثَ عَلَيْكُمُ الْمِيَةُ وَالْمَ**⁶³ âyetinin,
أَهْلَتْ لَنَا مِيتَانَ وَدَمَانَ، فَلَمَّا الْمِيتَانَ فَالْجَرَادُ وَالْحَوْتُ، وَأَمَّا الدَّمَانُ فَالظَّهَالُ وَالْكَبْدُ
hadisi⁶⁴ ile tâhsîsi gibi. Hâkim ve İbn Mâce bu hadisi, rivâyet etmiştir.

Beşinci Kısım, Sünnetin Kitap' la Tahsîsi:

Bu konuda şu âyetler dışında örnek bulunmamaktadır:

- a. **حَتَّىٰ يُفْطُوا الْجُزْيَةَ عَنْ يَدِهِ**⁶⁵
- b. **وَمَنْ أَصْوَافَهَا وَأَوْتَارَهَا**⁶⁶
- c. **وَالْعَالَمِينَ عَلَيْهَا**⁶⁷
- d. **حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ**⁶⁸

Birinci âyet, sahîhaynde gelen **أَمْرَتْ أَنْ أَقْاتِلَ النَّاسَ حَتَّىٰ يَشْهُدُوا أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ** hadisi tâhsîs etmiştir. Çünkü bu hadis, cizye verenlere de âmmdir.

İkincisi kan veya ölü olmasına rağmen diri olanı da beyân ederek tâhsis etmiştir. Çünkü yün ve benzerleri, hayattayken kesilmek kaydıyla temizdir. Üçüncüsü, (hadisini)⁷⁰ tâhsîs etmiştir. Çünkü işçi, zengin olanla birlikte almaktadır. Zira bu, onun için bir ücrettir. Dördüncüsü, **النَّهِيُّ عَنِ الصَّلَاةِ فِي الْأَوْقَاتِ الْمُكْرُوَهَةِ**,⁷¹ (hadisini) tâhsis etmiştir. Bu, sahîhaynde rivâyet edilmiş olup namaz vakitlerine de âmmdir.

Altıncı Kısım, Mücmele:

Mücmele, delâleti açık olmayan demektir. Üç kurû' gibi. Zira bu, "hayız" ile "tuhr" için kullanılan müşterek lafızdır.

Yedinci Kısım, Müevvel:

⁵⁷ "Boşanmış kadınlar, kendi başlarına (evlenmeden) üç ay hali (hayız veya temizlik müddeti) beklerler." (Bakara 2/228).

⁵⁸ "Kadınlardan içinden âdetten kesilmiş olanlarla, âdet görmeyenler hususunda tereddüt ederseniz, onların bekleme süresi üç aydır." (Talâk 65/4).

⁵⁹ "Yoksa onlar, Allah'ın lütfundan verdiği şeyler için insanlara hased mi ediyorlar?" (Nisâ 4/54).

⁶⁰ "Apaçık mucizeler ve kitaplarla (gönderildiler). İnsanlara, kendilerine indirileni açıklaman için ve düşünüp anlaşmalar diye sana da bu Kur'an'ı indirdik." (Nahl 16/44).

⁶¹ "Allah, faizi haram kılmıştır." (Bakara 2/275).

⁶² İslâm hukukunda, belli bir miktar kuru hurmanın tahminen aynı miktardaki taze hurmayla değiştirilmesini ifade eden terim. (Ünal, Halit, "Arâyâ" md. DÂ, 3 (1991), s.337).

⁶³ "Leş ve kan size haram kılmı." (Mâide 5/3).

⁶⁴ "Bizim için iki ölü ve iki kan helâl kılmı. Ölüler; çekirge ve balık. Kanlar da karaciğer ve dalaktır."

⁶⁵ "Küçülerek elliyeyle cizye verinceye kadar savaşın." (Tevbe 9/29).

⁶⁶ "Allah, yünlerinden, yapağlarından ve killarından bir süreye kadar (faydalananacagınız) bir ev eşyası ve bir ticaret malı meydana getirdi." (Nahl 16/80).

⁶⁷ "Sadakalar (zekât,) (zekât toplayan) memurlara mahsustur." (Tevbe 9/60).

⁶⁸ "Namazlara devam edin." (Bakara 2/238).

⁶⁹ "Allah'tan başka ilâh olmadığına şahâdet getirinceye kadar insanlarla savaşmam emredildi."

⁷⁰ "Zengine sadaka vermek helâl değildir."

⁷¹ "Kerâhet vaktinde namaz nehyedilmiştir."

Müevvel, bir delil sebebiyle zâhir olanı terketmektir. **وَالسَّمَاءُ بَنِيَّاها بِأَيْدٍ** âyeti gibi⁷². Bu âyet, Yüce Allah'ı tenzih etmek ve kelâmin zâhiri olan **أَيْدٍ / el** uzvundan takdis etmek için "kuvvet" ile te'vil edilmiştir.

Sekizinci Kısım, Mefhum:

Mefhûm, iki kısma ayrırlar:

Birincisi, muvafik yani söylenenin hikmetine uygun olandır. **وَلَا تَقْلِلْ لَهُمَا أَفْ** âyeti gibi⁷³. Çünkü bu lafizla, dövmenin haram olduğu öncelikle anlaşılır.

Ikincisi ise muhalif olandır. Bunun da birkaç çeşidi bulunur:

- Sıfatta muhâlefet:** **أَنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا** âyeti gibi.⁷⁴ Burada sadece fisk konusunda araştırma yapmak vaciptir.
- Şartta muhâlefet:** **وَانْ كُنْ اولَاتْ حَمْلَ فَانْقُورَا عَلَيْهِنَّ** âyeti⁷⁵ gibi. Yani **لَا عَلَيْهِنَّ** değil sadece ona infakta bulunun.
- Gâyede muhâlefet:** **فَانْ طَلَقَهَا فَلَا تَحْلِلَ لَهُ مِنْ بَعْدِ حَتِّيٍّ تَنكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ** âyeti⁷⁶ gibi. Yani ikincisi ile evlenirse o zaman birinci kocaya helal olur.
- Sayıda muhâlefet:** **فَاجْلَدُوا هُمْ ثَمَانِينَ جَلَدًا** âyeti⁷⁷ gibi. Yani **لَا أَقْلَ وَلَا أَكْثَرَ** / bundan ne az ne de çok demektir.

Dokuzuncu ve Onuncu Kısım, Mutlak ve Mukayyed:

"Katl" ve "zîhâr" kefâreti gibi. "Katl"de köle, imân ile mukayyed iken⁷⁸ "zîhâr"da mutlak manada⁷⁹ gelmiştir. Bundan dolayı ikincisi (zîhâr) birinciye (katl) hamledilmiştir. Böylece ancak mü'min köle câiz görülmüştür. Aksi takdirde Ramazan orucu kazası gibi meseelerde mutlak olan esas alınır.

Onbirinci ve Onikinci Kısım, Nâsih ve Mensûh:

Kur'ân'da gelen her "mensûh"tan sonra "nâsih", sırayla gelir. Lâkin **وَالَّذِينَ يَتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ** âyeti⁸⁰ tertip açısından daha önce gelmiş olmasına rağmen nûzul açısından sonra gelmiş olan **يَتَرَبَّصُنَّ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا** âyetini⁸¹ neshetmiştir.

Nesih huküm ve tilâvette birlikte gerçekleşebilir. Nitekim Buhârî ve Müslîm, 'Âîse (r.a.)'dan rivâyet ettiğine göre "belirli on emzirme" ile ilgili Allah'ın nâzil etiği huküm, "belirli beş emzirme" ile neshedilmiştir. Nesih, iddet ve recim âyetleri gibi ikisinden birisi için de olabilir. Buna, Hâkim ve başkasının rivâyet ettiğine göre (daha sonra neshedilen) Ahzâb sûresindeki **إِذَا زَنَّا الشَّيْخُ وَالشِّيخَةُ فَارْجُمُوهُمَا الْبَتْنَةُ نَكَالًا مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ** âyet⁸² misâl olarak verilebilir.

Onüçüncü ve Ondördüncü Kısım, Belli Bir Müddetle Amel Edilen ve Sadece Bir Kişinin Amel Ettiği Âyet:

⁷² Zâriyât, 51/47.

⁷³ "Onlara 'öf' bile demeyin." (Îsrâ 17/23).

⁷⁴ "Fâsik birisi size haber getirirse onu araştırın." (Hucurât, 49/6).

⁷⁵ "Eğer hâmile iseler, doğum yapincaya kadar nafakalarını verin." (Talâk 66/6).

⁷⁶ "Eğer bu kişi de onu boşrsa, (her iki taraf da) Allah'ın smurlarını muhafaza edeceklerine inandıkları takdirde, yeniden evlenmelerinde beş yoktur." (Bakara 2/230).

⁷⁷ "Onlar seksen değnek vurun." (Nûr 24/4).

⁷⁸ "Yanlışlıkla bir müminin öldüren kimsenin, mümin bir köle azat etmesi ve ölenin ailesine teslim edilecek bir diyet vermesi gereklidir." (Nisâ 4/92).

⁷⁹ "Kadınlardan zîhâr ile ayrılmak isteyip de sonra söylediklerinden dönenlerin karılarıyla temas etmeden önce bir köleyi hürriyete kavuşturmaları gereklidir." (Mucâdele 58/3).

⁸⁰ "Sizden ölüp de (dul) eşler bırakılan kimseler, zevcelerinin, evlerinden çıkarılmadan, bir yıla kadar bırakıktları maldan faydalannaları hususunda (sağlıklarında) vasiyet etsinler." (Bakara 2/240).

⁸¹ "Sizden ölenlerin, geride bıraktıkları eşleri, kendi başlarına (evlenmeden) dört ay on gün beklerler." (Bakara 2/234).

⁸² "İhtiyar erkekle ihtiyar kadın, zina ederlerse kesinlikle onları recmedin. Allah'tan bir ceza olarak bunu yerine getirin. Allah, Aziz ve Hikmet sahibidir."

Belli bir müddetle amel edilen ve necvâ âyeti gibi sadece bir kişinin amel ettiği (âyettir.) **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَاجَبْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدَّمُوا بَيْنَ يَدَيْنِ يَجْوِيْكُمْ صَنَدَّقَةً** âyeti⁸³ ile ilgili olarak Hz. Ali (kerremellahu vecheh) dışında hiç kimse amel etmemiştir. Daha sonra bu âyet, neshedilmiştir.

F. Lafızlara Müteallik Mana ile İlgili Mevzular

Lafızlara müteallik mana ile ilgili mevzular, altı kısımdır:

Birinci ve İkinci Kısım, Fasl ve Vasl:

Fasl ve vasl yani atıfta bulunmak ve atfi terketmektir.

الَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمْهُمْ فِي إِلَّا حَلَوَا إِلَيْهِ شَيَاطِينُهُمْ قَالُوا إِنَّا نَحْنُ مُسْتَهْزِئُونَ Faslin misâli, **وَإِذَا حَلَوَا إِلَيْهِ شَيَاطِينُهُمْ قَالُوا إِنَّا مَعْكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِئُونَ** şeklinde sonra gelen âyettir.⁸⁴ Son âyetin atf halinde gelmemesi, onlara ait bir söz olmaması sebebeyledir. İkincisinin misâli, **أَنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي ثُغْيَرٍ وَانَّ الْمُجَاهِرَ لَفِي حَجَّجَةٍ** âyetidir.⁸⁵ Burada münasebet sebebiyle atif, vasil halinde gelmiştir.

Üçüncü, Dördüncü ve Beşinci Kısım, İcâz, İtnâb Ve Musâvât:

İcâz için misâl, **وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حِلْوَةٌ** âyeti⁸⁶dir. Bunun lafzı her ne kadar veciz de olsa birçok manaya delâlet eder. Bu âyet, Kur'ân'ın beser sözü olmayan vahy-i ilâhî olduğuna delâlet eden âyetlerden birisidir. Bu veciz âyetteki garâbet,⁸⁷ vicâzet,⁸⁸ fesâhat ve belâğat, insaf sahibi ve fetanet ehli insanlara kapalı değildir.

İtnâb için misâl, **أَنَّكَ أَنْتَ لَكَ الْأَنْتَ لَكَ** âyeti örnek olarak zikredilebilir.⁸⁹ Yüce Allah burada “لَكَ” lafzını ekleyerek tekrarını vurgulamak için itnâb sanatı kullanmıştır.

Vecâzet için misâl, **وَلَا يَجِدُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ أَلَا بِأَهْلِهِ** âyetidir.⁹⁰ Bu âyetin manası, lafzına mutabiktir.

Altıncı Kısım, Kasr:

وَمَا مُحَمَّدٌ لَا رَسُولٌ âyeti gibi.⁹¹ Yani Hz. Peygamber (s.a.s.) de, ölümden kurtulamaz. Çünkü ölüm, Yüce olan ve bütün eksikliklerden münezzeh olan Allah'ın şanındandır.

G. İstîdrâd (Ek Bilgi): Kur'ân'da Zikredilen İsimler

1. Peygamber İsimleri

Kur'ân'da zikredilen peygamber isimleri yirmi beştir: Âdem, Nûh, İdrîs, İbrâhîm, İsmâîl, İshâk, Yakûb, Yûsuf, Lût, Hûd, Sâlih, Şuayb, Mûsâ, Hârûn, Dâvûd, Suleymân, Eyyûb, Zulkifl, Yûnus, İlyâs, Elyesa', Zekerîyyâ, Îsâ ve Efendimiz Hz. Muhammed'dir. (Allah'ın salât ve selâmu tümünün üzerine olsun).

2. Melek İsimleri

Kur'ân'da isimi geçen melekler dörttür: Cibrîl, Mîkâîl, Hârût ve Mârût'tur.

⁸³ “Ey iman edenler! Peygamber ile gizli bir şey konuşacağımız zaman bu konuşmanızdan önce bir sadaka veriniz. Bu sizin için daha hayırlı ve daha temizdir.” (Mucâdele 58/12).

⁸⁴ “(Bu münafıklar) müminlerle karşılaşlıklarını vakit «(Biz de) iman ettik» derler. (Kendilerini saptıran) şeytanları ile başbaşa kaldıklarında ise: Biz sizinle beraberiz, biz onlara (müninlerle) sadece alay ediyoruz, derler.” (Bakara 2/14).

⁸⁵ “Gerçekte, Allah onlara istihzâ (alay) eder de azınlıklarında onlara fırsat verir, bu yüzden onlar bir müddet başboş dolaşırlar.” (Bakara 2/15).

⁸⁶ “İyiler muhakkak cennette, kötüler de cehennmededirler.” (İnfîtâr 82/13-14).

⁸⁷ Bu, şu sözümüzün karşılığıdır: Bir insan, öldürdüğünde, kendisinden kısas alınacağını bilirse, öldürmekten men eden güçlü, tam ve caydırıcı bir çağrı halini almış olur. Buna göre kısas olan öldürme ile birbirini öldürmek isteyen, birçok insanı öldürmekten kurtaracaktır. Öldürmenin kaldırılması, onlar için bir hayattır.

⁸⁸ “Ey akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır.” (Bakara 2/179).

⁸⁹ Garâbet: başlangıçta manası herkes tarafından anlaşılmayan demektir.

⁹⁰ Vicâzet: veciz sözcük demektir.

⁹¹ “Dedi ki: Ben sana demedim mi?” (Kehf 18/75).

⁹² “Halbuki kişi kazdığı kuyuya kendi düşer.” (Fâtr 35/43).

⁹³ “Muhammed, ancak bir peygamberdir.” (Âl-i İmrân 3/144).

3. Diğer İsimler

Kur'ân'da zikredilen diğer isimler ise şunlardır: İblîs, Kârûn, Tâlût, Câlût, Lokmân, Meryem, babası İmrân, kardeşi Hârûn ve Uzeyr'dir.

Sahabeden Zeyd b. Hâris, Ahzâb Sûresinde zikredilir.

Künyesi ile zikredilen tek kişi Ebû Leheb olup ismi Abdüluzzâ'dır.

Lakab olarak Zulkarmeyn, İskender için; Mesîh, Îsâ için; Velîd b. Mas'ab, Firavun için kullanılmıştır.

4. Mübhem İsimler

Mübhem isimler ise şunlardır:

- a. Firavun âilesinden olan mü'min kişi,⁹⁴ Huzz'dur.
- b. Şehrîn en ücra köşesinden gelen ve Yâsîn sûresinde kendisinden bahsedilen kişinin adı,⁹⁵ Habib-i Neccâr'dır.
- c. Kehf Sûresinde geçen Mûsâ'nın genç arkadaşı,⁹⁶ Yuşa' b. Nûn'dur.
- d. Mâide sûresinde geçen, "فَلَرَجُلٌ مِنَ الَّذِينَ يَخَافُونَ" âyetindeki⁹⁷ "iki kişi"den maksat, Yuşa' ve Tâlib'tir.
- e. Yuhâñiz, Mûsâ'nın annesidir.⁹⁸
- f. Firavun'un eşi,⁹⁹ Âsiye binti Muzâhim'dır.
- g. Kehf sûresindeki kissada adı geçen kul,¹⁰⁰ Hızır'dır.
- h. Hızır'ın öldürdüğü köle,¹⁰¹ Heysûr'dur.
- i. Hızır kissada geçen kral,¹⁰² Hedud b. Yedud'dur.
- j. Misir Azizi'nin ismi,¹⁰³ İtfîr'dir.
- k. Misir Azizi'nin eşi,¹⁰⁴ Râ'îl'dir.

⁹⁴ "Firavun ailesinden olup, imanını gizleyen bir mümin adam şöyle dedi: Siz bir adamı «Rabbim Allah'tır» diyor diye öldürerek misiniz? Halbuki o, size Rabbinizden apaçık mucizeler getirmiştir. Eğer o yalancı ise yalanı kendisine edir. Eğer doğru söyleyorsa sizi tehdit ettiğinin (azâbın), bir kısmı olsun gelip size çatar. Şüphesiz Allah, haddi aşan, yalancı kimseyi doğru yola eriştirmez." (Mü'min 40/28).

⁹⁵ "Derken şehrîn öbür ucundan bir adam koşarak geldi. «Ey katvîm! dedi, bu elçilere uyunuz!" (Yâsîn 36/20).

⁹⁶ "Bir vakit Musa genç adâmına demişti ki: «Durup dinlenmeyeceğim; tâ iki denizin birleştiği yere kadar varacağım. yahut senelerce yürüyeceğim.»" (Kehf 18 60).

⁹⁷ "Korkanların içinden Allah'ın kendilerine lütûfda bulunduğu iki kişi şöyle dedi: Onların üzerine kapıdan girin; oraya bir girdiniz mi artık siz zaferi kazanmışsınız. Eğer müminler iseniz ancak Allah'a güvenin." (Mâide 5/23).

⁹⁸ "Musa'nın annesine: Onu emzir, kendisine zarar geleceğinden endişelendiğinde onu denize (Nil nehrine) bırakıver, hiç korkup kayıgtanma, çünkü biz onu sana geri vereceğiz ve onu peygamberlerden biri yapacağız, diye bildirdik." (Kasas 28/7); Ayrıca bkz. Kasas 28/10.

⁹⁹ "Allah, inançlılara da Firavun'un karısını misal gösterdi. O: Rabbim! Bana katında, cennette bir ev yap; beni Firavun'dan ve onun (kötü) işinden koru ve beni zalimler topluluğundan kurtar! demişti." (Târîh 66/11). Ayrıca bkz. Kasas 28/9.

¹⁰⁰ "Derken, kullarımızdan bir kul buldukları ki, ona katımızdan bir rahmet (vahiy ve peygamberlik) vermiş, yine ona tarafımızdan bir ilim öğretmiştık." (Kehf 18/65).

¹⁰¹ "Yine yürüdüller. Nihayet bir erkek çocuğu rastladıklarında (Hızır) hemen onu öldürdü. Musa dedi ki: Tertemiz bir canı, bir can karşılığı olmaksızın (kimseyi öldürmediği halde) katlettin ha! Gerçekten sen fena bir şey yaptın!" (Kehf 18/74).

¹⁰² "Gemi var ya, o, denizde çalışan yoksul kimselerindi. Onu kusurlu kılmak istedim. (Çünkü) onların arkasında, her (sağlam) gemiyi gasbetmekte olan bir kral vardı." (Kehf 18/79).

¹⁰³ "Misir'da onu satın alan adam, karısına dedi ki: Ona değer ver ve güzel bak! Umlulur ki bize faydası olur. Veya onu evlât ediniriz." (Yûsuf 12/21). Ayrıca bkz. Yûsuf 12/43, 50, 54.

¹⁰⁴ "Şehirdeki bazı kadınlar dediler ki: Azizin karısı, delikanlığının nefşinden murat almak istiyormuş; Yusuf'un sevdası onun kalbine işlemi! Biz onu gerçekten açık bir sapıklık içinde görüyoruz." (Yûsuf 12/30). Ayrıca bkz. Yûsuf 12/51.